

Recensionsartikkel

Gud, kirkeliv og homoseksualitet

TONE HELLESUND

Tone Hellesund er forsker ved Rokkansenteret, Universitetet i Bergen. Rokkansenteret er et flerfaglig forskningssenter for samfunnsstudier og Hellesund er utdannet etnolog. Hun skrev sin avhandling om ugifte middelklassekvinner i perioden 1880–1940. Den ble omarbeidet til boken Kapitler fra singellivets historie (Universitetsforlaget 2003). Hun arbeider nå med en studie av unge homoseksuelle og selvmord og en studie av kjønnsdiskurser i dagens samlivskurs. Hennes hovedinteresser er avvik og normalitet, kjønn og seksualitet.

Dawne Moon: *God, Sex and Politics. Homosexuality and Everyday Theology* (Chicago: University of Chicago Press, 2004).

Susanne Lindström: *Kamp om rummet. En studie av heteronormativitet i Svenska kyrkan* (Umeå: Umeå universitet, 2005).

I de senere årene har det kommet en rekke studier som tar for seg hvordan kristne kirker og menigheter håndterer forskjeller, hvordan enkelte saker blir konstruert som fundamentale moralske spørsmål i kirken, og hvordan heteroseksualitet og homoseksualitet blir tematisert og debattert i kirken. Våren 2005 disputerte Susanne Lindström over sin avhandling *Kamp om rummet. En studie av heteronormativitet i Svenska kyrkan*, en avhandling som kan sees som en del av en slik internasjonal forskningstrend. Amerikanske titler som *Congregation and Community* (Ammerman 1997), *Congregations in Conflict. Cultural Models of Local Religious Life* (Becker 1999), *Ordaining Women: Culture and Conflict in Religious Organizations* (Chaves 1997), *Que(e)rying Religion. A Critical Anthology* (Comstock and Henking 1999), *Sexual Orientation and Human Rights in American Religious Discourse* (Oylan and Nussbaum 1998), *Sex, Lies and Sanctity: Religion and Deviance in Contemporary North America* (Warner 1995), og nordiske titler som *De homoseksuelle som kyrklig spelbricka: en analys av aktörerna, aktionerna och debatten i Finland år 1993* (Strömsholm 1997), *Sex, kjønn & kristentro* (Røthing 1998), *Elisabeth Ohlsons Dåpsbilde: Den Homofle Kroppen, Kirkens Definisjonsmakt Og Guds Nåde* (Børtnes 2004)¹ gjør meg både nysgjerrig og begeistret. Dette bokessayet vil først kortfattet gjennomgå den amerikanske sosiologen Dawne Moons doktor-

avhandling som jeg mener er interessant å lese sammen med Susanne Lindströms avhandling. Resten av essayet vil være en gjennomgang av Lindströms *Kamp om rummet*, og er i stor grad basert på forfatterens opposisjon under Lindströms disputas.

Dawne Moon utgav i 2004 boken *God, Sex and Politics. Homosexuality and Everyday Theology* (University of Chicago Press). Den handler om hvordan medlemmer av to metodistmenigheter (United Methodist Church), en «liberal» og en «konservativ» menighet, diskuterer hva som er rettferdig og hva som er urettferdig, hva som er rett og galt, hva som er kjærlighetsfullt og hva som er syndig. Boken er en etnografisk studie av menighetsdebatter om homoseksualitet, og om hvordan folk i sitt hverdagsliv konstruerer sine overbevisninger om Gud og menneskehet. Ut fra en foucauldiansk tradisjon forholder Moon seg til makt som noe som ikke bare handler om forbud og påbud, men om at makt allerede finnes i forestillingene om hva som er. Makt virker gjennom kunnskap til å produsere individers identiteter, begjær, idealer og verdensbilder.

Et av hennes hovedfunn handler om hvordan medlemmene aktivt arbeider for å *naturalisere* nettopp sin posisjon, dvs. hvordan språk, bestemte formuleringer, gir personen en følelse av tidløshet, naturlighet og selvfølgelighet. De ulike sannhetene om homoseksualitet som eksisterte side ved side innenfor menighetene utgjorde en trussel i og med at de denaturaliserte både hverandre og menighetsmedlemmenes forståel-

¹ Artikkelen finnes i boken: *Kampen Om Kroppen*, eds. Jostein Børtnes, Siv-Ellen Kraft and Lisbeth Mikaelsson, 277–97. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2004. Børtnes har også publisert andre relevante artikler.

ser av begreper som mange ønsket å la forbli uartikulerte, for eksempel «heteroseksualitet», «synd», «Guds skaperverk». Et annet interessant tema hun tar opp er hvordan den homoseksuelle blir synlig som kropp, seksuelt vesen, og dermed som «jordisk», på en helt annen måte enn den heteroseksuelle. Bl.a. gjennom å snakke om «homoseksuell praksis» blir homoseksualitet definert som seksuelle handlinger og plasserer seg dermed under det fysiske og altså jordiske domene. Moon vier mye oppmerksomhet til språkets rolle, og identifiserer et følelsenes språk, og særlig da «a language of pain», et smertens språk, som noe som står sentralt i denne debatten. Ut fra oppbyggingen av diskusjonen i begge menighetene blir det en forutsetning for inklusjon at de eventuelt homoseksuelle menighetsmedlemmene bærer på en *smerte*. Menighetsmedlemmene fra begge posisjoner naturaliserer alle sine egne synspunkter ved å sette dem i motsetning til den demoniserte kategorien *politikk*. De som kjemper imot ens egen sak blir tillagt *politiske motiver*. Alle syntes å være enige i at politikk står i motsetning til kirkens idealer, og det blir viktig å beskytte menighetslivet fra politikk. Politikk handler også rett og slett om det som truer med å denaturalisere idealer og livsformer. I disse menighetene tenderer man også til å forstå makt som noe som handler om (onde) intensjoner heller enn om grunnleggende strukturer. Menighetsmedlemmer som ikke ønsker noen andre noe vondt, blir såret når de blir beskyldt for å stå i en maktposisjon. De menighetsmedlemmene som uttalt ønsket å konfrontere spørsmål om makt og marginalisering i sine menigheter — noe de oppfattet at Gud ville at de skulle gjøre — ønsket å drive frem endringer uten å distansere seg fra menighetsmedlemmer med motsatte syn. De politiske utfordringene ble oversatt i «upolitiske» termer når man for eksempel valgte å snakke om «smerte» istedenfor «undertrykkelse».

Moons informanter ønsket å overskride det jordiske og politiske og forenes i felles tro på det overjordiske. De ønsket også å basere sitt fellesskap på omsorg og nestekjærlighet. Moon argumenterer for at siden menighetsmedlemmene allerede lever innenfor en hierarkisk struktur der de er svært ulikt posisjonert — når noen har makt til å definere hvem som kan inkluderes i gruppen, hvem som kan få rettigheter og privilegier, hvem som kan stå i en rett relasjon til Gud — er det opplagt at medfølelse og nestekjærlighet her ikke handler om inklusjon og likhet, men at det tvert imot reproducerer ulikhet. Dawne Moon argumenterer overbevisende for hvor problematisk det er å basere sosial endring på smertens språk. Smerte kan være effektivt som adgangsbillett til et gitt fellesskap, men smertens språk utfordrer ikke den etablerte ulikever-

digheten mellom heteroseksuelle og andre. Tvert imot er smertens språk med på å befeste ulikeverdighet i en kristen kontekst, hvor heteroseksuelt identifiserte kirkemedlemmer kan føle seg enda mer fulle av kristen nestekjærlighet når de utviser medfølelse overfor andre, mindre heldige. Med sin analyse problematiserer Moon identitetspolitikk som en vei til sosial rettferdighet, fordi identitetspolitikk nettopp henter sin kraft fra kollektiv smerte.

Avhandlingen *Kamp om rummet. En studie av heteronormativitet i Svenska kyrkan*, berører temaer knyttet til eksklusjon og marginalitet, heteronormativitet og homoseksualitet, religion og makt. Etnologen Susanne Lindströms mål har vært å undersøke hvordan normer for seksualitet, samliv og kjønn konstitueres i den Svenske kirkens tekster om homoseksualitet og kristen tro, samt å vise hvordan dette er nærværende og har betydning — hvordan det reproduseres, utfordres og forvandles — i kristne homoseksuelle menneskers livsfortellinger. Hva kan kristne homoseksuelle menneskers livshistorier si om den svenske kirkens syn på homoseksualitet og på kvinnelig/mannlig? Hvordan anvendes teologi i debatten om homoseksuelles plass i kirken?

Avhandlingen er todelt. På den ene siden handler den om hva som er den svenske kirkens offisielle syn i spørsmålet om homoseksualitet — analysert via offisielle utredninger og santedokumenter. På den andre siden handler det om hvordan 15 ikke-heteroseksuelle kristne, som er aktive i kirken som prestere (13), diakon (1) og kirkepolitiker (1), i sine fortellinger både gjenskaper og utfordrer heteroseksualitet som norm. Som kilder har Lindström brukt to kirkelige utredninger *Kyrkan och homoseksualiteten. Rapport från en arbetsgrupp* 1994:8 (SKU), *Homosexuella i kyrkan. Ett samtalsdokument från teologiska kommittén* 2002 (TK), samt altså intervjuer med ikke-heteroseksuelle kristne. I tillegg til dette har Lindström analysert debatten rundt utstillingen *Eccc Homo*, en ansettelsessak, en debatt rundt et homobryllup i en museumskirke og et møte mellom biskop Rune Backlund og RFSL i Piteå.

I første del av avhandlingen er det de kirkelige diskursene om homoseksualitet som står i fokus. Hovedlinjen i *Kyrkan och homoseksualiteten*. Rapport från en arbetsgrupp uttrykker et universalistisk syn på menneskelig erfaring. Fokuset på kjønnsdikotomien mann/kvinne som grunnleggende, bidrar til å forsterke og naturliggjøre (gudeliggjøre) den heteroseksuelle normen Homoseksualitet betraktes som et resultat av syndefallet. Homoseksualitet er likevel ikke synd, men en konsekvens på linje med andre av syndefallets konsekvenser (kvinner skal føde barn med smerte etc). Det må legges til rette for etisk sam-

liv mellom homoseksuelle, men dette samlivet kan aldri likestilles med det heteroseksuelle ekteskapet. Konstruktivistiske perspektiver på seksualitet avvises fordi de bryter med selve skapelseshandlingen. Homoseksualitet sett som essens, er selve grunnlaget for toleranse. Alternativlinjen ser homoseksualitet som synd, ikke bare som syndenes konsekvens. Ideen om genuine identiteter som finnes i skapelsestanken har like stor betydning for begge linjene. Analysen viser hvordan det har foregått en endring fra 1994 til 2002. I *Homosexuella i kyrkan. Ett samtalsdokument från teologiska kommittén* er det fortsatt uenighet, noe som i dokumentet omtales som «försonad mångfald». To vilkår settes opp for at man skal godta homoseksuelle relasjoner: 1) At seksualiteten er es-sensiell og ikke-valgt. 2) At man utformer sitt samliv i samsvar med det heteroseksuelle ekteskapets normer.

Gjennom å vurdere ekteskapet som mer verdifullt enn partnerskapet reproduseres den heteroseksuelle normen, hvilket automatisk gir de som identifiserer seg som homoseksuelle en lavere stilling. Homoseksuelle må akseptere at det finnes dem innenfor kirken som ikke kan si ja til homoseksualitet. Slik vernes intoleranse, mens homoseksuelle forventes å akseptere at deres nærmeste relasjoner stilles spørsmål ved. Diskriminering av homofile gjøres til et teologisk spørsmål. Uttrykket «forsonad mångfald», synliggjøres gjennom analysen som hvordan et «vi» i maktposisjon leter etter en måte å forholde oss til et marginalisert «dem». Den største endringen som har skjedd fra 1994 til 2002 angår ekteskapets rolle. Det har skjedd en forskyvning fra fokus på ekteskap til et fokus på partnerskap. Fra det heteroseksuelle ekteskapet som norm, til tosamhet, fellesskap, og trofasthet som norm, uavhengig av partnerens kjønn.

Fra dette diskursnivået går Lindström så videre til å analysere hvilken rolle teologiske diskurser og den kristne troen har i informantenes identitetsfortellinger. Hvordan fungerer disse både som ressurs og begrensning og hvilke diskurser er til stede i deres selvpresentrasjoner. Mange av informantene forstår homoseksualitet som en sann og medfødt identitet. Det kan gå lang tid før en selv oppdager hvordan det «er fatt», men den homoseksuelle identiteten har alltid ligget der. Denne forståelsen finnes også i den teologiske diskursen, og Susanne Lindström argumenterer for at informantene slik «ordnar sitt liv utifrån en teologisk skapelsesdiskurs». Flere av informantene tematiserer også hvordan det fra et kristent synspunkt er forkastelig å være falsk. Derfor er det også viktig å finne ut hvem man er, og å våge stå for den man er. Kravet om en autentisk iscenesettelse av seg selv kan tolkes både som befrielse og som tvang. Et par av informantene uttrykker homoseksualitet som et kall: Gud har kallet

meg til dette, og alt som skjer er en del av hans vei mot det endelige målet. Gjennom å uttrykke at Gud har kallet dem til og utrustet dem til et spesielt oppdrag, blir det et argument mot den heteronormativt konstruerte teologiske diskursen. De som argumenterer mot homoseksuelle prester og diakoner fremstår dermed som om de forsøker å hindre Guds plan. For de fleste av informantene er autentisitet viktig, og den moderne og den samtidige teologiske diskursen ser slik ut til å henge nært sammen. To av informantene uttrykker seg i tråd med et mer «postmoderne» syn, i det at de snakker om en stadig pågående skapelse. Det finnes ingen autentisk identitet, man er formbar hele livet. (Min merknad: dette er ikke nødvendigvis en «postmoderne» forståelse i kristen teologi).

Alle informantene forholder seg aktivt til de eksisterende teologiske diskurser, og fører en aktiv dialog med disse i sine egne livsfortellinger. Informantene forteller om erfaringer av annerledeshet og undertrykkelse, og også om hvordan de skaper og inngår i ulike «vi», i ulike identitetskonstellasjoner i opposisjon til andre identitetskonstellasjoner. Ved hjelp av eksklusjoner og inklusjoner skapes mening og tilhørighet. Susanne Lindström argumenterer for at vi gjennom dette kan se noen av de praktiske konsekvensene av kirkens ekskludering. Alle informantene snakker om et oss «vi homoseksuelle» i relasjon til «dem» (de heteroseksuelle). Isteden for å se på seg selv som avvikere identifiserer noen av informantene heteronormativitet som problemet. Gjennom å plassere problemet på heteronormativiteten og ikke på seg selv, så har den homoseksuelle identiteten, forståelsen av synd, samt hva det innebærer å være et forbilde for ungdommer blitt fylt med nytt innhold. Posisjonen «utenfor» blir omgjort til en positiv erfaring som på en særlig måte kvalifiserer de homoseksuelle i kirken til å forstå og forhindre diskriminering. Informantene gir uttrykk for en forestilling om at kristne homoseksuelles erfaringer er helt annerledes en kristne heteroseksuelles. Av og til skapes det også tydelige skiller mellom homoseksuelle. En av informantene omtaler for eksempel kirken som en tilfluktsplass fra det som oppfattes som homoverdenens umoral og destruktive livsførsel.

Heteronormativitet reproduseres primært i den svenske kirken gjennom at homoseksualitet gjøres til den overordnede kategorien, hvis innhold og overordnede posisjon ifølge mange talsmenn for kirken aldri kan betviles. Samtidig er det akkurat det som skjer når homoseksuelle i kirken blir mer synlige og når det stilles spørsmålstegn ved normen om heteroseksualitet. Opprettholdelsen av forskjell er det mest sentrale i kirkens måte å håndtere homoseksualitet på og forsvare den heteroseksuelle normen. Men gjennom at normen utfordres blir den synlig som en norm,

og den blir vanskeligere å artikulere som en universell sannhet.

En doktoravhandling skal etter min mening være forsvarlig metodisk utført, besvare sin egen problemstilling og tilføre interessant ny kunnskap. Susanne Lindstrøms bok *Kamp om rummet* oppfyller disse kriteriene. I tillegg har den fine beskrivelser og analyser, og den påpeker mange elementer i dokumenter og livsfortellinger som denne leseren ikke ville fått øye på uten Lindstrøms hjelp. Det er ikke overraskende at en avhandling finner at den Svenske kirken reproducerer heteronormativitet. Likevel er dette en viktig studie. Den påpeker konkret hvordan denne reproduksjonen foregår, hvilke områder som kirken opplever det som viktigst å forsvare, og ikke minst, hvordan disse prosessene finner gjenklang i levde liv, i selvfortellinger. Til tross for dette har jeg en del alvorlige innvendinger mot avhandlingen, og de viktigste jeg vil trekke fram her handler om forskningsmessig plassering og om teoretiske perspektiver. Lindström har etter min mening i alt for liten grad trukket inn annen relevant forskning, og synes ikke å ha oversikt over den internasjonale forskningen på feltet. Det virker tilfeldig hva som er trukket inn både av empiriske og teoretiske bidrag og Lindström har i liten grad brukt andres forskning som åpninger til sitt eget materiale. Hun kommuniserer verken med Dawne Moons studie eller de andre overnevnte studiene. Dette er opplagt et tap for Lindstrøms analyse, og for eksempel hadde det vært spennende om Lindström kommenterte en eventuell tilstedeværelse av et «smertens språk» i eget materiale.

I innledningen plasserer Susanne Lindström seg faglig og teoretisk, og det er primært diskursteori, diskursanalyse og queer-teori som hun ser seg som en del av. Jeg synes det er problematisk at avhandlingen posisjonerer seg så sterkt i forhold til queer-teori, fordi jeg opplever at begrepsbruken, materialet, analysene og forfatterens politiske målsetning i langt større grad ser ut til å handle om identitetspolitikk. Den identitetspolitiske forståelsen er fullstendig uartikulert i avhandlingen, og det finnes ingen refleksjoner over hvordan denne posisjonen av de fleste oppfattes å stå i motsetning til den queer-teoretiske og/eller queerpolitiske posisjonen. Ikke bare synes Lindström å stå i opposisjon til sin egen programerklæring om å bedrive queer-studier, men det begrensede teoretiske rammeverket som trekkes opp, synes også å ha begrenset mulighetene i analysen.

Avhandlingen og et av kapitlene er kalt for *Kampen om rummet*. Det er uklart hva forfatteren har ønsket å bruke begrepet «rom» til? For meg signaliserer ordet «rom» en rekke teoretiske tilknytningsmuligheter. Rom og plass har vært hete begreper gjen-

nom 1990-tallet og også flere svenske etnologer har vært en del av denne romlige orienteringen. En rekke samfunnsgeografer har arbeidet med både mer fenomenologiske og konstruktivistiske tilnærminger til plass, og for mange er det nettopp studiet av eksklusjon/inkludasjon, marginalisering/normalisering som er motivasjonen bak denne type studier. Mange av de britiske samfunnsgeografene har også nære forbindelseslinjer til nyere forskning om medborgerskap (citizenship) som også fokuserer på vilkårene for deltakelse og inkludasjon/eksklusjon fra kulturelle og politiske enheter. Lindström knytter ikke an til noen teoretiske diskusjoner/tradisjoner om rom og plass, og det er derfor begrenset hvor langt hennes analyser om dette når. Å dreie avhandlingen teoretisk mer i retning av rom/plass, medborgerskap, og de eksklusjons/inkludasjonsmekanismer som studeres innenfor disse tradisjonene, tror jeg kunne ha ført forfatteren lenger i sine analyser, og jeg tror at denne type perspektiver ville ha korrespondert bedre med hennes interesser og preferanser, enn det queer-teori synes å ha gjort.

Siden dette essayet går til et teologisk tidsskrift vil jeg avslutningsvis trekke frem et interessant problem som både Lindstrøms, men også andre studier av kirken og heteronormativiteten reiser. I bestrebelsen etter å påpeke kirkens problematiske utestengning av homoseksuelle, skapes utilsikt en fortelling om kirken som autentisk, ahistorisk og ikke-verdslig institusjon. Et eksempel er at Lindström fokuserer mest på hvordan informantene lar seg tvinge inn i kirkens diskurser. Ut fra avhandlingens materiale synes det like opplagt at de teologiske diskursene har latt seg påvirke av pro-homo-aktivisme. Den essensialistiske forståelsen av homoseksualitet som i dag er rådende innenfor den Svenske kirken, har vel nettopp oppstått gjennom press fra homoseksuelle og homo-liberale grupperinger. Et annet eksempel er hvordan Lindström slutter seg til en forestilling om at kirken står i en lang og ubrutt heteroseksuell tradisjon (se eks. s. 20). Kirken ønsker opplagt å fremstille det som om den heteronormative posisjonen man inntar i dag, er den samme som kirken alltid har stått for. Dette er opplagt uriktig, og det finnes mye historisk materiale som kan problematisere dette bildet av kirken som en konsekvent forsvarer av heteroseksualiteten og som en aktiv motstander av andre livsformer enn dagens heteroseksuelle kjernefamiliemodell. Lindström setter kirkens konservative holdning til homoseksualitet i kontrast til det offentlige samfunnets syn på homoseksualitet. Offentligheten har i løpet av de senere årene blitt åpnere i forhold til homoseksualitet og Lindström trekker frem ny lovgivning som et bevis på denne liberaliseringen. Her kan en spørre seg om det kanskje er den svært demokratiske strukturen, «grasrotas» makt,

i de skandinaviska statskirkene som hindrer en liberalisering i «homosporsmålet». Siden partnerskapslovens innføring er det, i alle fall i Norge, heller kirken enn Storting og regjering som har uttrykt flertallsmeningen i folket. Fortellingen om kirken som den

eneste gjenværende undertrykker av homoseksuelle, kan slik stå i fare for å tildekke heteronormativitetens hegemoniske makt også i de deler av kulturen som ikke innbefattes av kirken.

Summary

This essay presents two recent dissertations concerning Christian churches and their debates on homosexuality. While American sociologist Dawne Moon studies two Methodist congregations and their internal debates and disputes on these issues, Swedish ethnologist Susanne Lindström analyses both the discourses on homosexuality in the official documents from the Church of Sweden and interviews non-heterosexuals working as clergy in this church. This essay presents the main arguments of both books, but dwells particularly with Lindströms analysis. Built on her opposition to Lindströms doctoral defense, the author argues that this dissertation also contains some severe theoretical problems. While claiming to build on queer theory, the analysis seems to rest on a more identity-based understanding of homosexuality. This conflict is never addressed, and the theoretical framework chosen seems to be inadequate for the analysis Lindström wants to perform. While failing to introduce alternative perspectives, the analysis is left without being pushed to its full potential. The essay uses Dawne Moon to problematise identity-politics as both a political and theoretical strategy, but it also suggests places where Lindström could have looked for frameworks which maybe could have worked more constructively in her work. Finally the question of whether researchers should confirm or challenge the heteronormative self-conception of the church of Sweden is raised.

DEBATTINLÄGG

Svar till Ulf Borelius och Hans Damerou

Min kommentar i STK 1/2005 till Hans Damerous recension av Ulf Borelius forskningsrapport i STK 4/2004 har föranlett animerade inlägg i STK 2/2005. Det är bra att frågan debatteras om vi diskuterar väsentligheter och frågan förs framåt. Kanske är det så att våra olika perspektiv beror på att «vi närmar oss ämnet utifrån olika discipliner»; sociologens resp teologens. I min egen forskning ägnar jag mig inte så mycket åt de tidigare åren utan åt Gutiérrez betydelse i den peruanska kontexten och interaktionen mellan teologisk reflektion, socio-politisk kontext och samhällspolitisk debatt under de senaste 20-25 åren. Helt utan intresse är dock inte de första åren eftersom de lägger en grund för Gutiérrez fortsatta reflektion och dessutom finns det en stor konsistens i det Gutiérrez skriver.

Anledningen till att jag refererar till Damerou mer än till Borelius är att han inte helt gör Borelius rättvisa utan övertolkar en del av vad denne skriver. Eftersom Borelius och jag har fört en intern epost-dialog om

detta, riktades min kritik inte i första hand mot honom. Vilket underlag Damerou har för att jag skulle vilja «förbjuda en annan forskare att undersöka befrielse-teologins uppkomsthistoria» förstår jag inte. Det finns väl knappast någon i sinnevärlden som har den fullmakten. Damerou försöker slutligen göra sig lustig över uttrycket «skrivbordsteolog». I sin recension i STK 4/2004 slutar han med orden att «med Borelius rapport får vi konstatera att skrivbordsteologerna är fler än vi tidigare anat». Att detta var en nedlåtande och misskrediterande sammanfattning i recensionen kan knappast nu skämtas bort med att «Gutiérrez måste väl ha tillgång till ett skrivbord».

Jag är glad för Borelius inlägg. Jag tror att vi tillsammans kan föra frågan framåt och kanske klargöra en del missförstånd, vilket säkert kan bidra till en större förståelse av befrielse-teologin. Vi värderar olika de dokument som han har funnit. Jag har föreslagit honom att fråga dem som var med i Chimbote i juli 1968 om hur man ska tolka dem. Jag vet inte om han har gjort det ännu, och menar att han måste få sina funderingar bekräftade av dem som faktiskt var med